

РАДОВАН БАКИЋ*

ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ У ФУНКЦИЈИ ЕКОЛОШКЕ ДР- ЖАВЕ И ПОЛОЖАЈ ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА У ЦРНОЈ ГОРИ

У в о д

Простор је комплексан животни ресурс, који је своје дјевичанство ријетко гдје задржао. Што смо ближи данашњици, простор је бременитији конфликтима, а многи његови дјелови или су већ деградирани или су у процесу деградације. Уз то, он се све више заоштрава и као човјеков оквир живљења, с обзиром на то да су његове димензије на нашој планети ограничене.

На почетку овог вијека људи су схватили да се према коришћењу простора морају понашати рационално и одговорно. За најугроженије просторе почели су да раде прве просторне планове, да би осамдесетих година овог вијека њихова израда и примјена постале законска обавеза у готово свим земљама свијета.

Као основни елеменат природе и животне средине, простор је највише деградиран код својих најбитнијих компонената: људских станишта, пољопривредног земљишта, ваздуха и воде. Посљедице њихове угрожености су разноврсне, међу којима су разна обољења, па и дегенеративне појаве код човјека и његовог потомства. Отуда је тежња за чистим ваздухом, здравом питком водом природном храном и очувањем пољопривредног земљишта, посљедњих деценија једна од најважнијих креативних преокупација стручњака и научника, и свеопшти друштвени покрет.

Црна Гора има драгоцјена искуства у области урбанистичког уређења градских насеља у специфичним природним условима, као и у планирању и уређењу простора уопште. Уз то, она се и званично декларисала 1991. године да ће се развијати као прва еколошка држава свијета. Битан ослонац за такву ор-

* Проф. др Радован Бакић, Филозофски факултет, Никшић

ијентацију представљају донешени просторни и урбанистички планови. Сви релативни разлози указују да еколошке државе нема без пуног ослоња на просторне планове, па је тијесна сарадња међу носиоцима одговорности у овим областима и обавезна.

Просторно-планска основа Црне Горе

Црногорско искуство код урбанистичког уређења насеља је релативно дуго, а код израде просторних планова веома кратко, али зато врло богато. И једно и друго планирање свој највећи успон доживљавају током посљедње три деценије. У овом периоду су, уз техничку помоћ Уједињених нација, реализована три крупна пројекта: Просторни план „Јужни Јадран”, Регионални просторни план сјеверне Црне Горе и Просторни план Републике, као и генерални урбанистички планови градских насеља Црне Горе. У склопу посљедњег пројекта, реализованог у постземљотресном периоду (1981 — 1986.г.) урађен је и донешен Просторни план Републике, затим 17 просторних планова општина, 20 генералних урбанистичких планова општинских центара, седам урбанистичких пројеката старих урбаних језгара за приморске градове и Цетиње и пет планова мањих градских насеља. По истој методологији донесена су и три просторна плана за националне паркове „Ловћен”, „Дурмитор” и „Биоградска гора”. Ова просторно-планска документација представља квалитетну и поуздану основу за планско коришћење простора Црне Горе и урбанистичко уређење њених највитаљнијих насеља.

Ови планови су високо стручно и научно вредновани из више разлога: а) по први пут у свијету у њима је примијењено асизмичко просторно планирање; б) у потпуности је остварено интегрално планирање, и ц) кроз ове планове је остварено „еколошко” планирање, засовано на до сада познатим еколошким принципима. Да би се остварила оптимална организација, уређење и коришћење простора Црне Горе, у Просторном плану Републике утврђени су девет глобалних циљева, од којих су пет наглашено еколошки: „1. Рационално коришћење простора; 2. Одржавање и унапређивање хармоније између развоја и окружења, уз заштиту елемената природне средине и намјенско коришћење простора; 3. Обезбјеђивање услова за примјену мјера строге заштите пољопривредног земљишта; 4. Заштита културног наслеђа, и 5. Контрола и смањење сеизмичког ризика и ризика од других природних хазарда”. Ови циљеви успјешно су разрађени кроз концепт организације, уређења и коришћења простора и то превасходно преко сузбијања велике концентрације становништва, производних капацитета, друштвене и техничке инфраструктуре и формирања полицентричног модела развоја Црне Горе и посебних мјера заштите природне средине. Разумије се да су, за ове

потребе, претходно од стране специјализованих институција урађене посебне студије, међу којима су од посебног значаја: Заштита природне средине, Заштита природног пејсажа, Фауна и флора и Лов и риболов, а њихов обрађивач био је Републички завод за заштиту природе у Подгорици.

У Просторном плану Црне Горе и плановима нижег ранга за сва подручја Црне Горе на макро, мезо и микро плану утврђене су њихове природне вриједности, специфичне пејзажне и амбијенталне цјелине, али и до сада испољени конфликти и њихов степен изражености. Сходно томе, предложени су и адекватни просторни модели и заштите и унапређења за сваку зону и локацију. Просторним плановима свих нивоа, дефинисане су зоне заштите површинских и подземних вода, зоне лежишта минералних сировина и зоне туристичког развоја и рекреације и за сваку од њих дати су специфични захтјеви заштите, унапређивања и валоризације. Плановима су предвиђене строге мјере заштите и рекултивације пољопривредног земљишта, мјере за санацију пејсажа, заштиту од поплава, регулација бујичних токова, подизање шумских заштитних коридора, за лоцирање отпадних материја, за скупљање истрошених уља и других нафтних деривата, за преузимање баластних вода са бродова, зоне у којима, се не може лоцирати прљава индустрија, итд. Према томе, усвојени просторни планови су у *дубокој суштини и еколошки планови* (подвукао Р. Б.). Разумије се да су даља истраживања, допуне, измјене и корекције планова нужне како због промјена до којих током развоја долази, тако и због стицања нових знања.

Нажалост, ови планови се досљедно не спроводе. Разлози за то су веома бројни. Примарног значаја су:

1. Неусаглашена инвестициона политика са циљевама верификованим у просторним плановима;
2. Нереална економска планска основа неопходна за реализацију просторних планова;
3. Промијењени односи са окружењем, посебно код праваца и приоритета изградње просторних система, посебно система инфраструктуре;
4. Измјена друштвено-економских прилика у земљи и окружењу;
5. Неодговорно понашање државних инспекцијских органа;
6. Самовоља водећих привредних субјеката, итд.

Неки од ових разлога су објективне, а неки субјективне природе. И на једне и на друге нужно је адекватно реаговати. За објективне разлоге благовремено се покрећу иницијативе за измјене и допуне планова, а за субјективне се предузимају мјере одговорности. Пракса, међутим, показује да се ни до једних ни до других благовремено не долази.

Положај просторног планирања и просторних планера у Црној Гори

Просторно и урбанистичко планирање у Црној Гори, током последње три деценије значајно је напредовало. Црногорски стручњаци стицали су искуства у заједничком раду са експертима Уједињених нација кроз три поменућа пројекта, а посебно кроз постземљотресни пројекат. У овом раздобљу, 1979. године формиран је државни орган на нивоу Републике за области просторног и урбанистичког планирања. У највећем броју општина, такође, формиран су самостални органи за ове области значајну афирмацију имале су и урбанистичке институције на нивоу Републике и у развијеним градским центрима. Све оне биле су ангажоване на изради просторних и урбанистичких планова и сва Црна Гора била је у атмосфери опште ангажованости на изради ове планске документације. Упоредо са тим, у Црној Гори су одржани југословенски симпозијуми и савјетовања и публиковани зборници радова о њима. На Одсјеку за географију и историју Филозофског факултета уведен је предмет Основи просторног планирања, а на Економском факултету предмет Просторна економија. Објављују се и први универзитетски издаци из ових области, а њихови аутори су научни радници који раде и стварају у Црној Гори.¹⁾

Поред урађене просторно планске документације, важно достигнуће овог периода је и афирмација кадрова за ове области, посебно за планирање у сеизмички угроженим подручјима и за ревитализацију старих урбаних језгара. Један број стручњака из Подгорице, Херцег-Новог, Котора и Бара доживио је ширу афирмацију и значајан професионални углед.

Институције и организације за ове области опремљене су компјутерским системима, чиме су створени услови за увођење информационог система и ефикаснији и квалитетнији рад. Једном ријечју, био је то период када су положај и углед просторних и урбаних планера у Црној Гори били у значајном успону.

Међутим, послје доношења ових планова, почеле су да се испољавају старе слабости, до којих је дошло и послје доношења планова из пројекта „Јужни Јадран”. Неке од њих су:

1. Није формиран институт за просторно и урбанистичко планирање и пројектовање за сеизмички угрожена подручја, или пак језгро таквог института,

2. Код одговорних субјеката преовладало је увјерење да је у овим областима битно урађено и да ће се послје тога све одвијати без значајније државне контроле;

¹⁾ Др Здравко Ивановић, Просторна економија — књига I Еколошки аспекти, Универзитетска ријеч, Никшић 1991. и

Др Радован Бакић, Просторно планирање — Демографски аспекти, Универзитетска ријеч, Никшић 1988.

3. Кадрови који су радили на организацији и изради ових планова су углавном напустили ове области и тако изашли из сфере њиховог спровођења и праћења реализације;

4. У честим државним реорганизацијама укинута је један број самосталних органа за ове области у општинама;

5. Урбанистичке институције, као институције од посебног друштвеног интереса, препуштене су тржишним условима припремавања, па су због недовољне припремљености остале без најбогатијих креативних кадрова, итд.

Имајући све то у виду, постоји реална опасност од развоја негативних процеса у овим областима, што би се директно неповољно одразило и на пројекат о Црној Гори као еколошкој држави.

Предлози и препоруке

Црна Гора је јединствен природни простор. Њено море је чисто, са пјесковитим плажама, а љета су топла и сунчана. Она има горостасне планине, брзе и бистре планинске ријеке, језера као горске очи и велики стакловодни резервоар — Скадарско језеро. Њен пејсаж је разноврстан, а амбијенталне вриједности непроцјењиве. У таквој природној баштини њени људи, стваралачког заноса и немирног духа, кроз вјекове изградили су и изузетну културну баштину. Отуда је велика обавеза свих генерација очување тих вриједности и простора уопште. У условима када се Црна Гора декларисала за „еколошку државу“, та обавеза садашњих генерација добија специфичну тежину, поготову што су оне дубоко свјесне да је планирање и уређење простора ослонац и кичма таквог опредјељања. Све су то јаки разлози за сљедеће погледе и препоруке:

1. На Грађевинском факултету у Подгорици требало би формирати Одсјек за урбанизам и архитектуру и језгро будућег института за просторно планирање, урбанистичко уређење и пројектовање за сеизмички угрожена подручја;

2. У општинским органима увести и афирмисати положај главног урбанисте — архитекте са изузетним одговорностима за креативно обликовање наших градова;

3. Стално јачати сарадњу државних органа задужених за екологију и просторно и урбанистичко планирање на свим нивоима;

4. Чинити сталне напоре да у тим органима раде стручни и креативни радници, који ће политику у овим областима темељити на струци и науци, па тек онда на регулативи и екзекуцији;

5. Извршити анализу о досадашњем спровођењу и реализацији Просторног плана Републике, просторних планова општина и генералних урбанистичких планова градских насеља са оцјеном њихове реализације и предлогом мјера и активности, итд.

Реализација ових препорука и предлога дао би се нови импулс организованом, одговорном и планском коришћењу и уре-

бењу простора Црне Горе и упозорили сви они субјекти који већ наглашено атакују на ново уношење стихије са несагледивим штетним посљедицама по опште еколошко стање у Републици, а посебно у њеним најатрактивнијим зонама и локалитетима.

З а к љ у ч а к

За реализацију идеје Црне Горе као еколошке државе просторно планирање и урбанистичко уређење имају изузетан значај. Они су и ослонац и кичма тог опредјељења. Та околност је углавном повољнија што Црна Гора има актуелне просторне и урбанистичке планове који су урађени на савременим еколошким и принципима и моделима и уз стручну помоћ експерата Уједињених нација. Црна Гора има и керативне и афирмисане кадрове у овим областима, па је неопходан нови импулс за њихо ангажовање па спровођењу ових планова и њихово евентуално кориговање измјене и допуне.

Основна функција просторних и урбанистичких планова је у рационалном коришћењу и уређивању простора па су стога, у дубокој суштини, они и еколошки планови. Отуда је тијесна сарадња еколога и просторних и урбанистичких планера и пројектаната и нужна и незамјењива. У условима Црне Горе као будуће еколошке државе та сарадња добија посебну тежину и велику друштвену одговорност па ју је неопходно стално обогаћивати и унапређивати.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Др Здравко Ивановић (1992): Просторна економија — еколошки аспект, књ. I, Универзитетска ријеч, Никшић.
2. Др Радован Бакић (1988): Просторно планирање, Универзитетска ријеч, Никшић.
3. Група аутора (1988): Анализа о условима и могућностима институционалног организовања за спровођење просторних планова, Институт за друштвено економска истраживања, Подгорица.
4. Група аутора (1989): Земљотрес у Црној Гори, „Побједа”, Титоград.
5. Просторни план СР Црне Горе до 2000. године (1986), Службени лист СРЦГ бр. 16/86, Титоград.
6. Др Радован Бакић (1992): Заштита и унапређивање животне средине у Просторном плану Црне Горе и допринос Републичког завода за заштиту природе на том плану, Зборник радова, Подгорица (1992).

Радован Бакић

ПРОСТОРНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В РОЛИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА И МЕСТО ПРОСТОРНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В ЧЕРНОГОРИИ

Р е з ю м е

Просторное планирование, выражение которого самое конкретное градостроительное распоряжение населённых мест, развилось из надобно-

сти, чтобы установить рациональное отношение к пользованию пространства и формируется функциональная, экономическая и эстетическая среда.

Черногория имеет относительно долгий опыт у градостроительного устройства городов и короткий, но и богатый в просторном планировании. И то и другое, свой важный подъем испытывают в течении трёх десятилетий, когда в помощь экспертов Объединенных Наций реализованы три крупных проектов: „Южная Адриатика” Региональный просторный план северная Черногория и Просторный план Республики и генеральные градостроительные планы городских поселений Черногории.

Год тому назад Черногория официально определилась на развитие на экологических основах. Солидное основание для этого курса развития имеет в Просторном плане Республики, просторных планах общин и национальных парков и градостроительных планах городских поселений. Оттуда и тесное сотрудничество между носителями ответственности в этих областях и нужно и обязательно. В работе указывается и на положение просторного планирования планеров в Черногории.

